

Antoni Kuczyński

Losy Sybiraków w książkach opowiedziane : dzieje "Biblioteki Zesłańca" i recepcja jej wydawnictw

Niepodległość i Pamięć 5/2 (11), 265-279

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni Kuczyński

Losy Sybiraków w książkach opowiedziane

Dzieje "Biblioteki Zesłańca" i recepcja jej wydawnictw

Literatura zesłańcza - lub jak ją współcześnie coraz częściej określają syberyjska albo łagrowa - posiada w Polsce długą tradycję, sięgającą połowy wieku XVIII. Mapa edytorska tego piśmiennictwa jest dość rozległa, dość wspomnieć, że w okresie zaborów rozwijało się ono przede wszystkim w Galicji i Wielkopolsce, poza zasięgiem carskiej cenzury, rzadziej w Królestwie Polskim. Ukazywało się ono także poza granicami kraju, zwłaszcza w Paryżu, Berlinie, Lipsku. Z chwilą odzyskania niepodległości (1918) czyli w tzw. okresie międzywojennym pojawiły się też pewne próby ożywienia tego piśmiennictwa. II Rzeczpospolita była jednak pochłonięta odbudową kraju i liczne rzesze ludzi wcześniej związanych zesłaniem lub interesami handlowymi, zawodowymi czy gospodarczymi z Syberią, włączyły się aktywnie w tworzenie zrębów państwowości, nauki, oświaty, wojska itp. Ukazało się wówczas parę pozycji wspomnieniowych związanych z pobytem w obozach jenieckich na terenie Rosji w okresie I wojny światowej, np. książki wspomnieniowe Przeclawa Smolika¹ i Romana Dyboskiego². Pojawiły się publikacje związane z instytucjonalną służbą Polaków w Rosji w okresie zaborów, że dla przykładu wymienimy tu książki Bronisława Grąbczewskiego³. Na okres ten przypada także ukazanie się książek Wacława Sieroszewskiego⁴, Adama Szymańskiego⁵, mających charakter tzw. literatury wysokiej, której treść związana była z zesłańczą Syberią.

-
- 1 P. Smolik, *Z ojczyzny Czyngis-chana. Legendy Dalekiego Wschodu*, Lwów 1921; tenże, *Przez lasy i oceany. Przygody jeńca w Azji w czasie wielkiej wojny*, Warszawa 1922; tenże, *Pod Altajem. Szkice z Azji*, Kraków 1923; tenże, *Wśród wyznawców Burchan-Buddhy. Szkice z życia, opowieści i legendy Mongoło-Buriatów*, Kraków 1925.
 - 2 R. Dyboski, *Siedem lat w Rosji na Syberii (1915-1921). Przygody i wrażenia*, Warszawa 1922.
 - 3 B. Grąbczewski, *Kaszgarja. Kraj i ludzie. Podróż do Azji Środkowej*, Warszawa 1924; tenże, *Przez Pamiry i Hindukusz do źródeł rzeki Indus*, Warszawa 1925; tenże, *W pustyniach Raskemu i Tybetu*, Warszawa 1925; tenże, *Wspomnienia myśliwskie*, Warszawa 1925; tenże, *Na służbie rosyjskiej, fragmenty wspomnień*, Warszawa 1926.
 - 4 W. Sieroszewski, *Dzieła zbiorowe*, t. 1-25, Warszawa 1931-1935 i *Dzieła*, red. A. Lam, J. Skórnicki, t. 1-20, Kraków 1958-1963. Oprócz dzieł literackich, często osnutych na kanwie własnych przeżyć zesłańczych jest autorem monumentalnego studium etnograficznego pt. *12 lat w kraju Jakutów*, Warszawa 1900. Pierwsze wydanie było po rosyjsku. Wkład W. Sieroszewskiego w poznanie kultury Jakutów jest powszechnie ceniony w Jakućji. Ostatnio ukazało się tam kolejne wydanie jego książki poświęconej kulturze Jakutów.
 - 5 A. Szymański, *Szkice z słowem wstępnym A. Grzymały-Siedleckiego*, Lwów-Warszawa-Kraków 1921; wyd. 2, Warszawa 1927. Pełniej o nim zob.: B. Burdziej, *Imy świat ludzkiej nadziei*, Toruń 1991.

Nie jest naszą sprawą kreślenie w tym szkicu pełnego obrazu polskiej literatury zesłańczej, rzeczą godną podkreślenia jest natomiast odnotowanie ukazania się w roku 1934 autopsyjnego opisu łagrów sowieckich, autorstwa M. Lenartowicza⁶ oraz książki białoruskiego autora Franciszka Olechnowicza⁷, ujawniającej także prawdę o tzw. Sołówkach. Nie wolno tutaj zapomnieć także o swoistym nurcie wydawniczym związanym z syberyjską niewolą jaki pojawił się w rezultacie powstania w II Rzeczypospolitej Związku Sybiraków, którego organ wydawniczy, jakim było czasopismo "Sybirak", zamieszczał materiały wspomnieniowe związane z pobytem Polaków na zesłaniu, kreślił dzieje tych zesłań, publikował wykazy bibliograficzne z tego okresu, omawiał miejsce Syberii w rosyjskim systemie gospodarczym itp., skłaniając się często ku tezie "Sybiru bez przekleństw" jaka pobrzmiwała z książki M.B. Lepeckiego, który na początku lat trzydziestych odbył podróż do miejsc zesłania Józefa Piłsudskiego, umiejętnie "prowadzony" przez sowieckich przewodników, by mógł tam zobaczyć to co było w planie tej podróży, a nie to co faktycznie działo się wówczas na Syberii. Wspomnijmy, iż był to już początek wielkiego sowieckiego terroru wobec obywateli tego kraju, a także wobec tych, którzy szukali w Moskwie potwierdzenia ideałów "równości i sprawiedliwości społecznej", jaką w ich mniemaniu gwarantował Związek Sowiecki. Skrywana przed Lepeckim prawda o Syberii jako miejscu zsyłek tysięcy rosyjskich więźniów, skłoniła go do jakże mylnego w swej wymowie wyznania, iż *dzisiaj w Sybirze nie ma zesłańców. Z pól, tajg i gór Buriato-Mongolii nie płyną ku krajom Zachodu westchnienia i przekleństwa. Nikt tu już nie tęskni, nikt się stąd nie wydiera, nikt tego kraju nie przeklina. Głęboki oddech wojny i rewolucji odrzucił z płuc Syberii gniotące go ciężary: katogę i posilenie. Pobyt w nim przestał być karą, matki i nianki przestały straszyć nim dzieci, poeci zarzucili jego motyw jako tło męczeństwa i grozy*⁸, a wiadomo przecież, że już wówczas na Syberii istniały "miejsca specjalnego odosobnienia", które z czasem zaczęto nazywać łagami. Nic przeto dziwnego, że ów "Sybir bez przekleństw" kapitana Mieczysława B. Lepeckiego wywołał umiarkowanie mówiąc pewien niesmak wśród tych, którzy jeszcze tak niedawno więzieni byli na Syberii i nie wierzyli mając choćby doświadczenia z opanowywania "Syberii przez czerwonych", że kraj ten rozciągający się od Uralu aż po Sachalin i Wyspy Kurylskie wolny będzie od nowych zesłańczych doświadczeń. Nie pomylili się!

Wielu wówczas Polaków mieszkających w Związku Radzieckim poddanych było terrorowi, wielu zostało zastrzelonych w rezultacie wyroków tzw. trójek, lub zamordowanych bez jakichkolwiek procesów sądowych. Tysiące zesłano na Syberię, na osiedlenie lub do łagrów⁹. Dla wielu tysięcy Kazachstan stał się miejscem zesłania, gdzie mieszkają oni do dzisiaj¹⁰. A potem po zagarnięciu części ziem wschodnich II Rzeczypospolitej w wyniku umowy sowiecko-niemieckiej, znanej pod nazwą Paktu Ribbentrop-Mołotow, setki tysięcy Polaków znalazło się na zesłaniu w Związku Sowieckim, zarówno w jego europejskiej, jak i azjatyckiej części. Ilości zesłanych wówczas

6 M. Lenartowicz, *Na wyspach tortur i śmierci. Pamiętnik z Sołówek*, Warszawa 1930. Wcześniej tekst ten w nieco okrojonej formie ukazał się pt. *Pamiętnik z Sołówek*, bez podania daty i miejsca publikacji!

7 F. Olechnowicz, *Prawda o Sowietach. Wrażenia z siedmioletniego pobytu w więzieniach sowieckich 1927-1933*, Warszawa 1937.

8 M.B. Lepecki, *Sybir bez przekleństw. Podróż do miejsc zesłania Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa 1934, s. 24.

9 M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1937*, Warszawa-Wrocław 1991.

10 *Polacy w Kazachstanie. Historia i współczesność*, pod red. S. Ciesielskiego i A. Kuczyńskiego, Wrocław 1996.

na wygnanie obywateli naszego kraju nikt do tej pory dokładnie nie policzył¹¹. Sądzę, że dokonanie takich wyliczeń nie jest możliwe! W każdym bądź razie pojawiające się tu i ówdzie liczby mówiące o 300 tysiącach są mocno zaniżone, podobnie jak zawyżone są szacunki pojawiające się w publikacjach ukazujących się po roku 1945 na Zachodzie Europy, autorstwa polskich badaczy osiadłych na emigracji, oscylujące w granicach ponad półtora miliona. Może przywołana tu faktografia skłoni do ponownego przeliczenia i to nie w imię powiększania martyrologii narodu polskiego w okresie ostatniej wojny, ale bardziej obiektywnego podejścia do tego zagadnienia. Wiadomo przecież, że w Armii Polskiej dowodzonej przez gen. Władysława Andersa wyprowadzonej ze Związku Radzieckiego znajdowało się 70 tysięcy żołnierzy i około 40 tysięcy ludności cywilnej! Wreszcie tzw. "kościuszkowcy" liczyli też niemałą grupę żołnierzy, rekrutujących się z Polaków deportowanych w głąb ZSRR w latach 1940-1941. Wspomnieć również należy o tysiącach Polaków, którzy powrócili tuż po wojnie do kraju mając za sobą zesańcze doświadczenia, a także o niemałych wszakże "kontyngentach ludności" powracającej do Polski po roku 1956! Trzeba też tu zaznaczyć, że odtworzony w roku 1988 Związek Sybiraków i jego organizacyjne mutacje, liczą obecnie prawie 140 tysięcy członków. Z pilotażowego rozpoznania wynika, że od czasu powrotu tych ludzi z zesłania, spośród ich rodzin ubyło co najmniej jeszcze raz tyle tych, którzy mieli za sobą zesańcze doświadczenia.

A przecież i śmiertelność na Syberii nie należała do małych. Sondaż jaki swego czasu przeprowadziłem wykazał, że co najmniej w jednej czwartej spośród rodzin przebywających na zesłaniu, ktoś tam zmarł. Wiadomo także, że duża śmiertelność spotykała tych, którzy przybyli do rejonów formowania się oddziałów Armii Polskiej, dowodzonej przez gen. Władysława Andersa. Już choćby ten pobieżny przegląd wskazuje, że szacunek liczby zesłanych obywateli II Rzeczypospolitej w głąb ZSRR w okresie ostatniej wojny wymaga skorygowania w górę, w stosunku do wyliczeń pojawiających się współcześnie w polskiej literaturze i u autorów rosyjskich! Jest to wskazanie nie tylko istotnych wątpliwości co do wspomnianych powyżej szacunków, ale także nowego pola badawczego, które mam nadzieję zostanie podjęte.

Świadkowie tych wydarzeń zesańczych jeszcze żyją. Oni też coraz częściej sięgają po pióro, by skreślić swe wspomnienia. Śmiało można powiedzieć, że wartki nurt literatury zesańczej rozwija się i to dość szybko. W czasach przypadających na lata 1945-1990 ten rodzaj twórczości wspomnieniowej prawie nie istniał w krajowej literaturze. Książki omawiające zesłania i deportacje okresu ostatniej wojny, i z pierwszych lat po jej zakończeniu ukazywały się poza granicami kraju, i tylko sporadycznie przez "żelazną kurtynę" docierały do Polski. Później, w okresie pierwszego zrywu solidarnościowego w tzw. drugim obiegu pojawiło się nieco publikacji z tego zakresu, a zwiększenie się dostępności do tego rodzaju literatury ożywiło wśród ludzi mających za sobą doświadczenia łagrów i deportacji chęć spisywania swoich wspomnień. Z czasem utworzyły się też pewne ośrodki inicjatywne zachęcające do tego rodzaju twórczości. Przede wszystkim działająca początkowo w konspiracji "Karta" i jej emanacja Archiwum Wschodnie dobrze przysłużyły się tej sprawie, zwłaszcza w sferze dokumentacji. Współpracownicy Archiwum nawiązywali kontakty z byłymi zesłańcami, nagrywali ich relacje, gromadzili dokumenty związane z polskimi losami pod sowieckim panowaniem i na syberyjskim zesłaniu. W nurt ten prawie równocześnie włączyło się Polskie

11 S. Ciesielski, G. Hryciuk, A. Srebrakowski, *Masowe deportacje radzieckie w okresie II wojny światowej*, Wrocław 1994. Liczby zesłanych Polaków zawarte w tej książce wzbudziły duże zastrzeżenia ze strony byłych Sybiraków.

Towarzystwo Ludoznawcze i jego organ wydawniczy "Literatura Ludowa", redagowana przez historyka literatury Czesława Hernasa. W styczniu 1988 roku obie te instytucje ogłosiły konkurs na wspomnienia i materiały związane z pobytem Polaków na Syberii, w Kazachstanie, na Dalekim Wschodzie i w innych rejonach byłego Związku Radzieckiego. Na konkurs napłynęły liczne zespoły źródłowe. Ciekawa jest korespondencja między potencjalnymi uczestnikami konkursu, a jego organizatorami. Piszący pytali o cel przedsięwzięcia, często byli nieufni wobec przekazywanych im informacji, że chodzi o zgromadzenie materiałów historycznych związanych z zesłaniami i deportacjami w okresie ostatniej wojny. Dla tych, którzy zwracali się z prośbą o pełniejszy zakres oczekiwań organizatorów konkursu wyjaśniono, że każda informacja, każdy dokument, każdy tekst będą skrupulatnie przechowywane. Informowano o tym, że wszystko to co związane jest z życiem na zesłaniu jest ważne: wysiedlenie, droga, trasa, którą jechały eszelony, pierwsze spotkania z miejscem zesłania, opisy ludzi i ich zwyczajów, informacje o życiu na zesłaniu, w co się ubierano, co jedzono, gdzie pracowano, jakie były formy kultu religijnego, życie w domach dziecka itp. Z czasem korespondencja ta ożywiła się, zaczęły napływać pierwsze teksty, zdjęcia, dokumenty. Konkurs zakończył się niespodziewanym rezultatem. Organizatorzy otrzymali ponad trzysta prac, o różnym charakterze dokumentacyjnym. A gdy materiał ten został uporządkowany i udostępniony badaczom pojawiła się kwestia jego pełniejszego wykorzystania. W trakcie konkursu jego organizatorzy otrzymali wielokrotnie propozycje od wydawców zainteresowanych drukiem nadesłanych tekstów. Zawsze z zadowoleniem przyjmowano te propozycje licząc się z potrzebą ożywienia ruchu edytorskiego dotyczącego tzw. tematyki łagrowej. Z czasem jednak pierwotne zainteresowania wydawców osłabły. Gdy podsumowano wyniki konkursu, jego organizatorzy mając wcześniejsze obietnice wydawców zwracali się do nich z propozycjami wydania ogłoszonych prac. Był to już jednak początek komercjalizacji rynku księgarskiego. Otrzymywano więc informacje, że tego typu literatura nie budzi zainteresowania czytelniczego, że wydając ją należy liczyć się ze stratami, że książki o tematyce zesłańczej zalegają półki księgarskie. Powstała więc sytuacja nader dziwna. Przez długie lata PRL ukazywanie się tego typu literatury było skutecznie blokowane przez wszechwładną cenzurę, a w początkach lat dziewięćdziesiątych, gdy można było już swobodnie dokumentować ten fragment polskich dziejów na Wschodzie, stanęły na przeszkodzie względy komercyjne. Paradoks historii czy drwina z ludzkich cierpień? W zamyśle części wydawców, zwłaszcza dużych profesjonalnych firm edytorskich, ten rodzaj ludzkich cierpień przedstawiony na łamach literatury zesłańczej miał przyczynić się do finansowych zysków. A gdy nadzieja na ich osiągnięcie nie mogła się spełnić, odstąpili od pierwotnie składanych obietnic.

Po długich zastanowieniach organizatorzy konkursu doszli do wniosku, że należy samemu zająć się tym przedsięwzięciem. Nie o koszty finansowe w tym przypadku chodziło ale o możliwość sprostania działalności edytorskiej bez etatowego personelu i ludzi chcących merytorycznie współpracować przy opracowywaniu tego typu książek. Ale i z tym uporano się. Przy Polskim Towarzystwie Ludoznawczym powstała oficyna wydawnicza pod nazwą "Biblioteka Zesłańca", która u początku swej wydawniczej drogi uzyskała wsparcie finansowe dzięki Pani Lidii Gonstał z Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, a także od Prezydenta miasta Wrocławia, Bogdana Zdrojewskiego. Merytoryczną pomoc zaoferowali "Bibliotece Zesłańca" historyk z Wrocławia, Wojciech Wrzesiński, Krystyn Matwijowski, Adolf Juzwenko, Aleksander Srebrakowski, Grzegorz Hryciuk, Stanisław Ciesielski, filolog Czesław Hernas, polito-

log Bronisław Pasierb, historyk nauki z Polskiej Akademii Nauk - Muzeum Ziemi Zbigniew Wójcik oraz Wiktoria Śliwowska z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Z czasem krąg tych współpracowników powiększył się. Doradzali, czytali teksty, klasyfikowali książki do druku, pisali postłowania, recenzje, wspierali swoim autorytetem starania o pozyskanie funduszy. Założenie programowe tego nowego wydawnictwa wyraźnie określała ulotka promocyjna, w której napisano między innymi: "Obecnie gdy pierzchły i rozpadły się w Polsce cenzurowe ograniczenia krępujące przez dziesiątki lat krajowy ruch wydawniczy, coraz częściej zaczynają pojawiać się książki dotyczące rozległej tematyki zesłań i deportacji Polaków do Związku Radzieckiego.

To co ukazało się na rynku księgarskim w ciągu ostatnich dwu lat, zaledwie w niewielkim stopniu poszerza naszą wiedzę o dziejach Polaków na Syberii. Jest to jakby przygotowanie do pełniejszego skoku w otchłań spraw i problemów mających dać możliwie pełny obraz deportacji i zesłań Polaków oraz stosunków polsko-sowieckich w latach minionych. Gorset, który krępował skutecznie nauki historyczne, polską kulturę i piśmiennictwo skruszał i puścił. Odsłania się powoli faktografia historyczna związana z pobytem Polaków na Syberii, Dalekim Wschodzie, w Kazachstanie oraz innych terenach Związku Radzieckiego, której nie przesłaniają już indoktrynalne zniekształcenia, nakazy i zakazy. Bolesna prawda historyczna o stosunkach Polski z jej wschodnim sąsiadem rezonuje coraz pełniej w naszym piśmiennictwie i oczekiwaniach szerokiego kręgu polskiego społeczeństwa, spośród którego spora część ma za sobą doświadczenia z łagrów Workuty, Kołomy i Magadanu, stepów Kazachstanu, niewolniczej pracy w tundrach i tajgach Jakucji, Czukotki, Narymskiego i Krasnojarskiego Kraju oraz w innych zapadłych kątach lodowatego Sybiru. Zwracamy się przeto do byłych Sybiraków o nadsyłanie do naszej "Biblioteki" swoich tekstów wspomnieniowych.

Obecnie, gdy mamy w Polsce pełną swobodę w podejmowaniu nowych tematów badawczych, pierwszeństwo należy dać źródłom, wśród których literatura wspomnieniowa zajmuje miejsce poczesne. Seria wydawnicza pod nazwą "Biblioteka Zesłańca", pragnie wypełnić wielką wyrwę w piśmiennictwie krajowym, w którym jeszcze do niedawna istniał urzędowy zakaz publikowania książek z tego zakresu. Wokół serii skupiło się liczne grono uczonych z Wrocławia, którzy wspierają ją swoją wiedzą i autorytetem. Wydawcy "Biblioteki" podejmując te przedsięwzięcie, które obejmuje również reprinty XIX-wiecznych pamiętników z Syberii spotkali się z pomocą indywidualnych i instytucjonalnych sponsorów krajowych i zagranicznych¹².

Jak zwykle początki bywają trudne, chociaż i dziś los "Biblioteki Zesłańca" nie należy do łatwych! Przede wszystkim związane to jest z trudnościami finansowymi. Każda z wydanych dotychczas książek miała finansowe wsparcie z różnych instytucji: Ministerstwo Kultury i Sztuki, Komitet Badań Naukowych, Urząd d/s Kombatantów i Osób Represjonowanych, Kancelaria Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Telewizja Doñośląska, Urząd Wojewódzki we Wrocławiu i innych. Stale śpieszy z pomocą finansową dla redakcji rodzina Państwa Elżbiety i Alojzego Kondrackich z USA, także Pani Irena Haw z Kanady sponsorowała działalność wydawniczą oficyny. Dziesiątki, ba nawet setki byłych Sybiraków z kraju i zagranicy wspiera ukazywanie się książek poprzez przekazywanie pewnych sum pieniędzy. Wszystko to jest skrzętnie odnotowywane i w każdym kolejnym tomie publikuje się listę darczyńców. Do ich grona dołączy-

12 A. Kuczyński, *Do Czytelników "Biblioteki Zesłańca"*. Ulotka w zbiorach Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

ly w ostatnim czasie Związek Sybiraków z Florydy (USA - dzięki Pani Antoninie Hubskiej) oraz Związek Sybiraków Australii (dzięki Paniom Zofii Wysylkowskiej i Lili Paszkowskiej). Pomoc ta pozwala na prowadzenie działalności wydawniczej, chociaż przyznać należy, że mogłaby być ona o wiele większa gdyby nie fakt, że zyski ze sprzedaży książek - nawet 5-tysięczne nakłady tytułów zostały wyczerpane - nie idą na odtworzenie działalności wydawniczej. Wszystkie wpływy finansowe płynące ze sprzedaży przejmowane są przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, co rzecz oczywista utrudnia aktywniejszą działalność wydawniczą. I tutaj podobnie, jak już wspomniano ujawniła się tendencja do "robienia kasy na cudzym nieszczęściu"*. Jest to postępowanie wysoce naganne, zwłaszcza, że autorzy niektórych książek wydanych przez "Bibliotekę Zesłańca" - a tak jest w większości - rezygnują z należnych honorariów autorskich, byleby działalność wydawnicza oficyny nie uległa przerwaniu. Fakty te nie wymagają komentarza!

Zgodnie z cytowanym powyżej fragmentem apelu do Czytelników "Biblioteki Zesłańca" jej działalność wydawnicza ukierunkowana jest przede wszystkim na druk wspomnień zesłańczych z okresu ostatniej wojny. Objęły one do tej pory 18 tytułów, w których przedstawiono życie zesłańców w Kazachstanie, na Syberii, w tzw. archangielskiej oblasti, na Dalekim Wschodzie i w innych rejonach byłego ZSRR. Wszystkie zawierają cenne posłowania wybitnych specjalistów zajmujących się stosunkami polsko-sowieckimi. Uzupełniają je przypisy objaśniające oraz indeksy nazwisk i geograficzny, są też w tych książkach interesujące ilustracje i zestawienia bibliograficzne. Ponadto wydano dwa reprinty dzieł poświęconych związkom polsko-syberyjskim na przestrzeni wieków. Były to książki: M. Janika, *Dzieje Polaków na Syberii*, Wrocław 1991 (pierwsze wydanie Kraków 1928) i Z. Librowicza, *Polacy w Syberii*, Wrocław 1993 (pierwsze wydanie w 1884 w Krakowie - poza zasięgiem cenzury), obie w krytycznym wydaniu A. Kuczyńskiego i Z. Wójcika, zaopatrzone zostały w wyczerpujące posłowania przybliżające czytelnikom skomplikowane dzieje Polaków za Uralem, z uwzględnieniem aktualnego stanu badań.

Wyraźnie zaznaczony też został w programie edytorskim oficyny nurt monografii biograficznych poświęconych wybitnym badaczom Syberii oraz tych, którzy uniknęli zesłania rozwijając swoją działalność naukową i społeczną w innych rejonach. Jawi się to takimi tytułami książek, które można zaliczyć już do klasyki tego cyklu. Są to monografie G. Brzęka, pt. *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, Wrocław 1994 oraz Z. Wójcika, *Ignacy Domeyko. Litwa - Francja - Chile*, Wrocław 1996 i tegoż samego autora książka pt. *Karol Bohdanowicz. Szkic do portretu badacza Azji*, Wrocław 1997. W przygotowaniu są kolejne monografie poświęcone Bronisławowi Piłsudskiemu, Wacławowi Sieroszewskiemu, Wiktorowi Godlewskiemu i innym badaczom ziem uralskich.

Wpisała się także "Biblioteka Zesłańca" wyraźnie w publikację staropolskich źródeł do dziejów Syberii. Jej nakładem ukazały się bowiem pierwsze polskie opisy Syberii sięgające w wiek XVII i XVIII. Wymienić tu należy *Diariusz Adama Kamieńskiego Dłużyka, więzienia moskiewskiego, miast i miejsc* oraz *Dokument osobliwego miłosierdzia Boskiego ... Ludwika Sienickiego*, opublikowane w jednym tomie pod nazwą *Dwa polskie pamiętniki z Syberii XVII i XVIII wieku*, Wrocław 1996. Są to dzieła

* Trzeba jednakże obiektywnie stwierdzić, że to właśnie dochody ze sprzedaży wydawnictw (w tym opublikowanych przez "Bibliotekę Zesłańca") ratowały w ostatnich latach Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - wobec likwidacji dotacji podmiotowych i drastycznego ograniczenia dotacji celowych dla stowarzyszeń naukowych czy kulturalnych - przed groźbą poważnego zmniejszenia czy nawet zawieszenia działalności [red.].

poszerzające znacznie naszą wiedzę o związkach polsko-syberyjskich w okresie pionierskich lat opanowywania ziemi zauralskiej przez Rosję. Do opracowania wspomnianego powyżej dziariusza, Adama Kamieńskiego Dłużyka włączył się znakomity rosyjski uczony Borys Polewoj, ujawniając na podstawie starych źródeł syberyjskich wiele nieznanych dotychczas szczegółów związanych z życiem autora tego opisu. Na podkreślenie zasługuje tutaj fakt, iż oba te staropolskie pamiętniki wydane zostały oddzielnie w roku 1997 przez Stowarzyszenie "Wspólnota Polska" i Wyższe Seminarium Duchowne Salwatorianów w Bagnie, koło Wrocławia, z notą dedykacyjną o treści "opublikowano na pamiątkę wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II w Ojczyźnie w roku 46. Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu oraz konferencji naukowej *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, zorganizowanej przez Ośrodek Badań Wschodnich i Katedrę Etnologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wyższe Seminarium Duchowne Salwatorianów w Bagnie przy współpracy Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Stowarzyszenia "Wspólnota Polska", we Wrocławiu, czerwiec-lipiec 1997 roku".

Staropolski opis Syberii zawiera także wydany przez "Bibliotekę Zesłańca" *Dziennik Brygadiera Józefa Kopcina...*, Wrocław 1995, w opracowaniu krytycznym A. Kuczyńskiego i Z. J. Wójcika, opartym na rękopisie tych wspomnień przechowywanych w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Bohater tej opowieści był uczestnikiem powstania kościuszkowskiego zesłanym na Kamczatkę, gdy dostał się do niewoli pod Maciejowicami osłaniając Naczelnika T. Kościuszkę przed szarżą wojsk moskiewskich. Jego wspomnienia są kapitalnym źródłem odnoszącym się do dziejów insurekcji, a także do spraw polskich na Sybirze. Dodajmy, że przedmowę do tego wydania napisał prof. Andrzej Stelmachowski, podkreślając w niej ważność tego typu krytycznych opracowań dla pogłębienia wiedzy o stosunkach polsko-syberyjskich na przestrzeni wieków, zwłaszcza obecnie gdy ożywia w Rosji, w tym także na jej syberyjskich obszarach odradzanie się polskości i szukanie swoich korzeni przez osiadłą tam polską diasporę.

Wydane przez "Bibliotekę Zesłańca" publikacje upowszechniają z jednej strony wiedzę o polskiej przeszłości na rozległych syberyjskich przestrzeniach, z drugiej zaś tworzą solidną bazę źródłową do studiów w tym zakresie. Nie należy pominąć jeszcze jednego znakomitego faktu, iż funkcją podstawową i wspólną im wszystkim jest wychowanie patriotyczne o znaczeniu mieszczącym się w formule wychowania dla państwa i narodu! Książki te wpisują się wyraźnie w naukową edukację, porządkując wiele faktów historycznych, by stały się one wolne od stereotypów polskiej przeszłości na Syberii, która nie zawsze miała charakter martyrologiczny. Świadczą o tym wielorakie fakty dowodzące, że zrodzony z niewoli nasz pobyt na Syberii dał także tej ziemi postęp cywilizacyjny, przyczynił się do jej zagospodarowania i naukowego poznania w dziedzinie etnografii, geografii i geologii, archeologii i językoznawstwa. Wiemy również, że ten trud Polaków ceniony jest przez naukę rosyjską, która coraz obiektywniej pisze o polskich zasługach dla Syberii, nie pomijając czynników sprawczych jakie złożyły się na nie, a mających jednoznacznie zesłańczy charakter. Jest więc "Biblioteka Zesłańca" trwałym zapisem naszych kontaktów z Syberią, upowszechniającą wiedzę potoczną w tym zakresie ale i ważne naukowe konstatacje. Te wartości tworzonoego cyklu piśmienniczego zyskały wielokrotnie pozytywne recenzje zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Wiele książek wydanych przez "Bibliotekę Zesłańca" omówionych zostało na łamach czasopism historycznych oraz w licznych publikacjach prasowych. Nagrodzona też ona została dwukrotnie prestiżowym wyróż-

nieniem Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, nagrodą tygodnika "Polityka" na najlepszą książkę wspomnieniową. Zarząd Główny Związku Sybiraków przyznał redakcji "Honorową odznakę Sybiraka", a podczas ostatniej pielgrzymki Ojca Świętego do Ojczyzny (1997) z woli jej duchownych organizatorów książki wydane przez tę oficynę wręczone zostały Ojcu Świętemu - jako dar od Sybiraków - podczas Mszy św. celebrowanej przez Jego Świątobliwość w Legnicy w dniu 2 czerwca 1997 r.

Wiadomo również, że książki te trafiły do bibliotek publicznych oraz szkolnych, a niektóre z nich stanowią lekturę uzupełniającą z zakresu historii, literatury i geografii. Fakty te dowodzą, że poprzez taki obieg czytelniczy książki "Biblioteki Zesłańca" upowszechniają potoczną wiedzę o rodzimej przeszłości i przyczyniają się do kształtowania świadomości historycznej, zwłaszcza młodego pokolenia Polaków. Zawarte w nich fakty ujawniają ważne, a często podstawowe ustalenia faktograficzne dotyczące pobytu i działalności Polaków w wielu rejonach Rosji. Z książek wspomnieniowych dotyczących okresu lat ostatniej wojny możemy odtworzyć życie codzienne zesłańców, ich drogę na zesłanie, warunki pobytu i pracy, pobyty w domach dziecka, stosunek tubylców do przybyszów, życie religijne, proces kształcenia, warunki zamieszkania, sposób ubierania się itp.¹³. Stwierdzenie to potwierdza wielość cytowań książek z tej zesłańczej oficyny, a także korzystanie z jej bogatego zasobu źródłowego zdeponowanego w Archiwum Naukowym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu. Jest to jeden z liczniejszych zbiorów tego typu w Polsce, z którego korzystają coraz częściej historycy, antropolodzy kultury, publicyści. Oprócz materiałów tekstowych, zbiór ten zawiera liczne dokumenty urzędowe - kopie wyroków, książeczek pracy, kartki żywnościowe, listy, zdjęcia, prasę polską wydawaną w ZSRR, podręczniki szkolne, rysunki itp. Z tej nieprzebranej skarbnicy czerpie teksty do druku "Biblioteka Zesłańca", udostępnia je też do druku na łamach czasopism, na wystawy i do programów publicystycznych emitowanych przez radio i telewizję. Zbiór ten z każdym rokiem powiększa się, bowiem byli zesłańcy śledząc działalność wydawniczą "Biblioteki Zesłańca" powierzają jej swoje wspomnienia i materiały związane z pobytem w ZSRR.

W procesie międzypokoleniowej transmisji związanej z polskimi losami na Wschodzie, istotną rolę odgrywa właśnie lektura książek publikowanych przez tę wrocławską oficynę. Jej dotychczasowe osiągnięcia sytuują ją wyraźnie jako najważniejszą na polskiej mapie wydawniczej związanej z tematyką zesłań i deportacji Polaków na Syberię, do Kazachstanu, na Daleki Wschód i w inne rejony byłego Związku Sowieckiego. Działalność ta nawiązuje do zaśluzonych pod tym względem działań wydawniczych prowadzonych w czasach PRL poza granicami Polski, tj. w Rzymie ("Biblioteka Orła Białego"), w Paryżu (Instytut Literacki i Editions "Spotkania"), w Londynie (Polska Fundacja Kulturalna, Polonia Book Foundation, Księgarnia "Orbis" oraz Wydawnictwo "Veritas"). Wiadomo też, że problematyce tej wiele miejsca poświęciła emigracyjna prasa polska, która niewątpliwie przyczyniła się do jakże ważnego oddziaływania motywacyjnego na rzecz spisywania zesłańczych wspomnień, które znajdują się w zbiorach Instytutu Sikorskiego w Londynie oraz Instytutu Piłsudskiego w Nowym Jorku. Teraz te tradycje emigracyjnych edycji z powodzeniem kontynuuje oficyna wydawnicza "Biblioteka Zesłańca", chociaż wymienić tu także należy wydawnictwo "Norbertinum" z Lublina oraz wiele lokalnych inicjatyw będących emanacją działalności Komisji Historycznej Związku Sybiraków.

13 *Życie codzienne zesłańców w ZSRR w latach 1940-1946. Studia*, pod red. S. Ciesielskiego, Wrocław 1997.

Recepcja działalności "Biblioteki Zesłańca" w piśmiennictwie krajowym i zagranicznym

Aka, *Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942. Koszmarne lata*, "Ekspres Wieczorny", 1995:79, Recenzja książki I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Warszawa-Wrocław 1995.

Aku, *Książki "Biblioteki Zesłańca" dla Ojca Świętego Jana Pawła II*, "Biuletyn Stowarzyszenia Wspólnota Polska", 1997:8 (Warszawa).

Apel do czytelników "Biblioteki Zesłańca", "Piłsudczyk", 1996:20-21 (Warszawa).

Baj, *Nie ma jak Lwów*. "Nowy Świat" z dnia 1 października 1992 roku (Kraków).

M. Broński, *Dziecko wojny na Łyczakowie*, "Kultura" 1992:4 (Paryż). Recenzja książki L. Dzięgła, *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991.

G. Brzęk, *Nowe wydawnictwo "Biblioteka Zesłańca"*, "Dziennik Lubelski", 1994:28 (Lublin).

M. Bogdaniec-Polkowska, *Honorowe obywatelstwo*, "Dziennik Polski" z dnia 28 listopada 1995 roku (Londyn). Notatka redakcyjna o przyznaniu Z.K. Kaweckiej, autorce książki pt. *Do Anglii przez Syberię*, Wrocław 1994, wydanej przez "Bibliotekę Zesłańca", honorowego obywatelstwa miasta Ćmielów.

S. Ciesielski, *Nowe karty "literatury zesłańczej"*, "Literatura Ludowa", 1995:4-5 (Wrocław).

S. Ciesielski, *Z bitwy maciejowickiej na Kamczatkę*, "Literatura Ludowa" 1995:4-5 (Wrocław). Recenzja *Dziennika Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich z rozmaitych not dorywczych sporządzony...*, Wrocław 1995, opublikowanego przez "Bibliotekę Zesłańca".

CT, *Honor dla "Biblioteki Zesłańca"*, "Gazeta Robotnicza" z dnia 3 grudnia 1994 (Wrocław).

CZ, notatka promocyjna o książce: P. Świetlikowski, *Gułag Workuta. Raport oficera Armii Krajowej*, Warszawa-Wrocław 1997, "Słowo Polskie" z dnia 20 listopada 1997 (Wrocław).

J. Dłużyk, *Agonia polskiego Lwowa*, "Dziennik Polski", 1992:76 (Kraków). Recenzja książki L. Dzięgła, *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991 opublikowanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

A. Fastnacht-Stupnicka, *Świat nie miał ochoty słuchać. Dotrzymana przysięga*, "Gazeta Robotnicza", 1994:99 (Wrocław). Wywiad ze Z.K. Kawecką, autorką książki *Do Anglii przez Syberię*, Wrocław 1994, opublikowanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

A. Fastnacht-Stupnicka, *Uratować od zapomnienia*, "Gość Niedzielny" 1997:3 (Wrocław).

Z. Fedus, *Widziane oczami dziecka*, "Gazeta Robotnicza" z dnia 14-15 sierpnia 1995 roku (Wrocław). Recenzja książki D. Boćkowskiego, *Jak pisklęta z gniazd. Dzieci polskie w ZSRR w okresie II wojny światowej*, Warszawa-Wrocław 1995.

Z. Fedus, *Syberia wryta w pamięć dziecka. Zesłańcy*, "Słowo Polskie" z dnia 17 września 1995 roku (Wrocław).

Z. Fedus, *Pierwsze wzruszenia - polski żołnierz, chleb biały jak śnieg ... powrót z Syberii*, "Robotnicza Gazeta Wrocławska" z dnia 7 lutego 1997 roku (Wrocław). Fragment książki *Syberia wryta w pamięć dziecka*, przygotowywanej do wydania przez "Bibliotekę Zesłańca".

Z. Fedus, *Syberia wryta w pamięć dziecka. Miejsce zesłania - Tuleń*, "Robotnicza Gazeta Wrocławska" z dnia 12 grudnia 1997 roku (Wrocław).

J. Fiećko, Nowy dziennik generała Kopcia, [rec.] *Dziennik Józefa Kopcia, brygadiera wojsk polskich*. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali i wydali A. Kuczyński i Z. Wójcik, Warszawa-Wrocław 1995, [w:] Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria literacka IV, Poznań 1997.

Z. Frąckiewicz, *Polskie losy. Bez migdałowego domku*, "Słowo Polskie" z dnia 16 czerwca 1997 roku (Wrocław). Esej o H. Kierskiej, autorce książki pt. *Kędy kazachski step*, Wrocław 1996, wydanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

A. H. [A. Hlebowicz], "Biblioteka Zesłańca", "Ład" 1993:50 (Warszawa).

Cz. Hernas, A. Kuczyński, *Wstęp* [w:] Janina Hildebrandt, Irena Jabłońska, Honorata Jaśkiewicz, Włodzimierz Złomanoff, *Wspólny los. Pamiętniki i wspomnienia z zesłania*, Wrocław 1991; dodatek do "Literatury Ludowej", 1991:1-6 (Wrocław).

G. Hryciuk, *Seria i oficyna wydawnicza "Biblioteka Zesłańca" przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, Wrocław 1997:1 (Wrocław).

hr., Informacja o wyróżnieniu "Biblioteki Zesłańca" przez Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, "Kresy Literackie" 1992:4 (Chełm).

Iza, "Biblioteka Zesłańca", "Gazeta Robotnicza", 1992:75 (Wrocław).

M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928. Ulotka informacyjna o reprimie książki M. Janika, wydanej nakładem "Biblioteki Zesłańca" przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Wrocław 1991.

D. Kaczyńska, *Wspomnienia z zesłania*, "Życie Warszawy" z dnia 9-10 listopada 1996 roku (Warszawa). Recenzja książki: I. Haw, *Śladami Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Wrocław.

J. Kamocki, "Biblioteka Zesłańca", "Myśl Społeczna" 1993:1-2 (Kraków).

R. Karczmarczyk, *Honorowa Odznaka Sybiraka dla "Biblioteki Zesłańca"*, "Lud" 1994:77 (Poznań).

R. Karczmarczyk, [rec.], *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali i wydali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, "Biblioteka Zesłańca", Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Warszawa-Wrocław 1995, "Lud" 1996:80 (Poznań).

B. Klukowski, "Biblioteka Zesłańca", "Nowe Książki" 1994:2 (Warszawa).

Z. Kłodnicki, *Poszukujemy przyjaciół "Biblioteki Zesłańca"*, "Ilustrowany Magazyn Polski - Relax", 1992:48 (Nowy Jork).

Konkurs. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu oraz redakcja dwumiesięcznika naukowo-literackiego "Literatura Ludowa" ogłaszają konkurs otwarty na wspomnienia i materiały dotyczące pobytu Polaków na Syberii, Dalekim Wschodzie, Kazachstanie oraz innych terenach Związku Radzieckiego w latach 1939-1956... "Literatura Ludowa", 1988:1 (Wrocław). Nota informacyjna o konkursie.

A. Kołodziej, "Biblioteka Zesłańca", "Gazeta Niedzielną", 1995:47 (Londyn).

P. Kowalski, *Polacy na Syberii*, "Magazyn Trybuny Opolskiej" z 19 stycznia 1992 roku (Opole). Recenzja książki M. Janika, *Dzieje Polaków na Syberii*, Wrocław 1991, wydanej nakładem "Biblioteki Zesłańca".

A. Kuczyński, *Do Czytelników "Biblioteki Zesłańca"*. Ulotka wydana przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego informująca o powstaniu serii wydawniczej poświęconej dziejom Polaków na Syberii, Wrocław 1990.

A. Kuczyński, *Śladami zesłań i deportacji*, "Sybiracy", 1991:21 (Warszawa).

A. Kuczyński, "Biblioteka Zesłańca", "Gazeta Szkolna". Pismo Kuratorium Oświaty we Wrocławiu", 1992:26 (Wrocław).

A. Kuczyński, Z. Wójcik, [rec.], L. Perepeczko, *W tagrach na "saratowskim szlaku". Wspomnienia*, "Biblioteka Zesłańca" - Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1993, s. 276; indeksy nazwisk i geograficzny. Posłowie i przypisy Aleksandra Srebrakowskiego, "Archiwum Historii i Filozofii Medycyny", 1995:4 (Szczecin).

A. Kuczyński, *Literatura zsyłkowa. O oficynie wydawniczej "Biblioteka Zesłańca"*, "Kresy Literackie", 1995:3-4 (Chełm).

A. Kuczyński, *Literatura zsyłkowa - czyli o oficynie wydawniczej "Biblioteka Zesłańca"*, "Niepodległość i Pamięć" 1995:1 (Warszawa).

A. Kuczyński, *O książkach z niedolą naszą*, "Zesłaniec", 1997:2 (Warszawa).

A. Kuczyński, *Z małej kropli wielki potok*, [w:] *Tu Polskie radio Wrocław*. Zebrała i opracowała Helena Małachowska, Wrocław 1996.

B. Leśniewska, *60 tysięcy stron maszynopisów*, "Wrocławski Informator Kulturalny", 1992:6 (Wrocław).

T. Linkner, *W podróż i do poduszki. Z Biblioteki Zesłańca*, "Wieczór Wybrzeża", 1992:55 (Gdańsk).

T. Linkner, *W podróż i do poduszki. Skazani na zagładę*, "Wieczór Wybrzeża", 1992:152 (Gdańsk). Recenzja książki J. Proroaka pt. *Skazani na zagładę. Wspomnienia z lat 1939-1945*, Wrocław 1992.

T. Linkner, *W podróż i do poduszki. Lwów nie każdemu zdrów*, "Wieczór Wybrzeża", 1992:202 (Gdańsk). Recenzja książki pt. *Lwów nie każdemu zdrów*, Wrocław 1991.

T. Linkner, *Z "Biblioteki Zesłańca"*, "Pielgrzym" 1992:10.

T. Linkner, *Książki ze straganu*, "Wieczór Wybrzeża" 1993:1 (Gdańsk). Recenzja książek: Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Wrocław 1993 i L. Perepeczko, *W tagrach na "saratowskim szlaku". Wspomnienia*, Wrocław 1993.

Mbk., *Wrocławska "Biblioteka Zesłańca"*, "Forum Polonijne", 95:3 (Warszawa).

mc, "Biblioteka Zesłańca", "Tygodnik Solidarność Małopolska", 1992:43 (Kraków).

R. Mieczkowski, *Andrzej [!] Kuczyński Staramy się stworzyć fotografię trudnych i niezbadanych losów Polaków*, "Znad Wilii", 1995:17 (Wilno).

R. Mieczkowski, *Andrzej [!] Kuczyński Staramy się stworzyć fotografię trudnych i niezbadanych losów Polaków*, "Piłsudczyk", 1996:20-21 (Warszawa).

W. Netter, *Sowiecka gehenna*, "Tygodnik Polski" z dnia 5 sierpnia 1995 roku (Londyn). Recenzja książki I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Wrocław 1995.

Cz. Paczkowska, *O polskiej Drodze Krzyżowej. "Biblioteka Zesłańca" - edycja specjalna*, "Kurier Wileński" z dnia 16 maja 1995 roku (Wilno).

B. Pasierb [rec.] *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich*. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik. Warszawa-Wrocław 1995. Wyd. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze "Biblioteka Zesłańca", Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", 408 s., indeksy nazwisk i geograficzny. Z oprac. Ośrodka Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego. Przedmowa Andrzeja Stelmachowskiego, a ponadto w tomie wypowiedzi: Pawła Czartoryskiego i Mieczysława Kopcia oraz szkic Andrzeja Woltanowskiego pt. *Pech awansowy obywatela brygadiera Józefa Kopcia*, "Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", 1996:2 (Warszawa).

H. Radej, *Drugie skrzydło apokalipsy - rozmowa z Zofią Orłowską*, "Kresy Literackie", 1992:3 (Chełm). Wywiad z autorką książki: *Tajgo, pamiętna tajgo*, Wrocław 1991, wydanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

[red.], *Nagrody Kondrackich*, "Nowy Dziennik" z dnia 23 listopada 1991 (Nowy Jork).

Informacja o przyznaniu A. Kuczyńskiemu nagrody Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce za efekty rozpisane przez niego konkursu na wspomnienia osób zesłanych do Rosji Sowieckiej oraz utworzenie oficyny wydawniczej pod nazwą "Biblioteki Zesłańca" dokumentującej dzieje Polaków pod panowaniem totalitaryzmu sowieckiego.

[red.], *Aktywność Instytutu*, "Biuletyn Informacyjny Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce", 1992; maj (Nowy Jork). Informacja o przyznaniu nagrody Instytutu A. Kuczyńskiemu, założycielowi oficyny wydawniczej "Biblioteka Zesłańca".

[red.], *Nagrody Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, "Kurier Polonijny", 1993:1 (Warszawa). Informacja o nagrodzie Instytutu dla A. Kuczyńskiego, założyciela oficyny wydawniczej "Biblioteka Zesłańca".

[red.] *"Biblioteka Zesłańca" nagrodzona*, "Słowo Polskie" z dnia 2 grudnia 1992 roku.

[red.] *Nowości wydawnicze w bibliotece Kuriera*, "Kurier Polonijny", 1992:5. Informacja o działalności wydawniczej "Biblioteki Zesłańca".

[red.] *Nagrody "Polityki" 1992*, "Polityka", 1992:11 (Warszawa). Werdykt jury za książki opublikowane w 1991 roku, ze wspomnieniem nagrody w dziale pamiętników i wspomnień przyznanej Z. Orłowskiej za książkę pt. *Tajgo, pamiętna tajgo*, Wrocław 1991, wydanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

[red.] *"Biblioteka Zesłańca" odznaczona Honorową Odznaką Związku Sybiraków*, "Komunikat Związku Sybiraków. Zarząd Główny", 1994:9 (Warszawa).

[red.] I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Wrocław 1995, "Kombatant Polski", 1995:1 (Lublin), Dodatek do "Forum Polonijnego". Notatka promocyjna o książce I. Haw.

[red.] *U dolnośląskich wydawców*, "Słowo Polskie" z dnia 11 sierpnia 1995 roku (Wrocław). Notatka promocyjna o książce: D. Boćkowski, *Jak piskłęta z gniazd. Dzieci polskie w ZSRR w okresie II wojny światowej*, Warszawa-Wrocław 1995.

[red.] *U dolnośląskich wydawców*, "Słowo Polskie" z dnia 19 lipca 1995 roku (Wrocław). Notatka promocyjna o książce I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Warszawa-Wrocław 1995.

[red.] *Wśród książek. Dwa pamiętniki*, "Tygodnik Powszechny" 1996:12 (Kraków).

[red.] *Książki "Biblioteki Zesłańca" złożone w darze Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II*, "Sybirak", 1997:17 (Białystok).

[red.] *Praca o Ignacym Domeyce*, "Sybirak", 1996:16 (Białystok). Recenzja książki: Z. Wójcik, *Ignacy Domeyko. Litwa-Francja-Chile*, Wrocław 1996. K. Rdułtowski, *Notatki z wygnania*, "Głos znad Niemna", 1996:41 i 42 (Grodno). Fragmenty książki K. Rdułtowskiego pt. *Notatki z wygnania*, Wrocław 1996, wydanej przez "Bibliotekę Zesłańca".

M. Rosolak, *Krótką pamięć. Wschodni szlak*, "Rzeczpospolita", 1995:134. Notatka promocyjna o książce I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Warszawa-Wrocław 1995.

R. Z., *Ze Lwowa do Katowic*, "Gość Niedzielny", 1992:26 (Katowice). Recenzja książki L. Dziegla pt. *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991.

J. Różiewicz, *Wyróżnienie "Biblioteki Zesłańca" Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, "Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", 1995:1 (Warszawa).

J. Różiewicz, *Wyróżnienie "Biblioteki Zesłańca" Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, "Rota", 1995:2/3 (Lublin).

F. Sielicki, *Recenzje i informacje o książkach*, "Slavia Orientalis", 1994:2 (Wrocław). Recenzja książki L. Perepeczko, *W łagrach na "saratowskim szlaku"*. *Wspomnienia*, Wrocław 1993.

J. Skoczylas, [rec.], Z. Wójcik, *Ignacy Domeyko. Litwa-Francja-Chile*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Seria Wydawnicza "Biblioteka Zesłańca". Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Warszawa-Wrocław 1995, str. 636, ryc. 257, "Przegląd Geologiczny", 1997:7 (Warszawa).

E. Skrobocki, *Droga na rozstajach, czyli o wrocławskim wydawnictwie "Biblioteka Zesłańca"*, "Sybirak" 1996:15 (Białystok).

E. Skrobocki, *Droga na rozstajach, czyli o wrocławskim wydawnictwie "Biblioteka Zesłańca"*, "Głos znad Niemna" z dnia 17-23 czerwca 1996 (Grodno).

E. Skrobocki, *Wspomnienia. Syberyjska tułaczka*, "Głos znad Niemna" 1996:41 (Grodno). Recenzja książki K. Rdułtowskiego *Notatki z wygnania*, Wrocław 1996.

E. Skrobocki, *Saga o rodaku, czyli opowieść o Ignacym Domeyce*, "Głos znad Niemna", 1996:48 i 49 (Grodno).

H. Sylwestrzak, [rec], Z. J. Wójcik, *Ignacy Domeyko. Litwa-Francja-Chile*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Seria wydawnicza "Biblioteka Zesłańca", Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Warszawa-Wrocław 1996, "Przegląd Geologiczny", 1997:7 (Warszawa).

W. Szolgina, *Lwów nie każdemu zdrow*, "Życie Warszawy", 1992:79 (Warszawa). Recenzja książki L. Dziegła, *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991.

R. Terlecki, *Znowu we Lwowie...*, "Czas" z dnia 25 czerwca 1992 roku (Kraków). Recenzja książki L. Dziegła, *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991.

R. Tomicki, [rec.] *Dziennik Józefa Kopcia, brygadiera wojsk polskich*. Z rękopisu Czartoryskich opracowali i wydali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - "Biblioteka Zesłańca", Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Warszawa-Wrocław 1995, "Etnografia Polska", 1996:1-2 (Warszawa).

E. Trela-Mazur, [rec.], D. Boćkowski, *Jak piskłęta z gniazd*, Warszawa-Wrocław 1995, [w:] "Dzieje Najnowsze", 1996:2 (Warszawa).

J. Trynkowski, *Wiedza wolna od mitów i legend. Syberia, Sybir*, "Nowa Europa" z dnia 20-22 marca 1992. Recenzja książki: M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928; reprint Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - "Biblioteka Zesłańca", Wrocław 1991; E. Kaczyńska, *Syberia, największe więzienie świata (1815-1914)*, Oficyna Wydawnicza "Gryf", Warszawa 1991.

E. Tyc, *Polak następnej epoki*, "Odra", 1997:9 (Wrocław). Recenzja książki: *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich...*, Opracowanie z rękopisu Biblioteki Czartoryskich Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik, Wrocław 1995.

[K. Tyszkowska], *Obszary folkloru. Z Profesorem Czesławem Hernasem rozmawia Krystyna Tyszkowska*, "Odra", 1997:1 (Wrocław).

[Ulotka], Polskie Towarzystwo Ludoznawcze oraz Wrocławska Drukarnia Naukowa zapowiadają ukazanie się ciekawych publikacji poświęconych dziejom Polaków na Syberii, Dalekim Wschodzie, w Kazachstanie i innych rejonach Związku Radzieckiego, Wrocław 1990.

[Ulotka], *Do Przyjaciół "Biblioteki Zesłańca"*. Wykaz tytułów opublikowanych książek, Wrocław 1992.

Zb. S., *Tradycje, wspomnienia. Brygadier na Kamczatce*, "Tygodnik Gospodarczy", 1997:30 (Warszawa). Artykuł omawiający treść *Dziennika Józefa Kopcia, brygadiera wojsk polskich*, Wrocław 1995 z informacją o krytycznym wydaniu tego źródła do dziejów Polaków za Uralem w opracowaniu A. Kuczyńskiego i Z. Wójcika, w oficynie wydawniczej "Biblioteka Zesłańca".

Wykaz książek opublikowanych w "Bibliotece Zesłańca"

1. D. Boćkowski, *Jak piskłęta z gniazd. Losy dzieci polskich w ZSRR w okresie II wojny światowej*, Warszawa-Wrocław 1995. Nakład: 2000 egz. - ark. wyd. 29.
2. G. Brzęk, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło*, Warszawa-Wrocław 1994. Nakład: 2000 egz. - ark. wyd. 26.
3. S. Dakiniewicz, *Więzień P-303. Wspomnienia łagiernika*, Wrocław 1992. Nakład: 2000 egz. - ark. wyd. 19.
4. L. Dziegiel, *Lwów nie każdemu zdrow*, Wrocław 1991. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 24.
5. *Dwa polskie pamiętniki z Syberii XVII i XVIII wiek*. Opracowanie zbiorowe pod red. A. Kuczyńskiego, Wrocław 1996 - ark. wyd. 13.
6. Z. Fedus, *Syberia wryta w pamięć dziecka*, Warszawa-Wrocław 1997. Nakład: 500 egz. - ark. wyd. 20.
7. I. Haw, *Śladami Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Wrocław 1995. Nakład: 700 egz. - ark. wyd. 29.
8. M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Wrocław 1991. Nakład: 5000 egz. - ark. wyd. 31.
9. A. Janocha, *Pod opieką Matki Bożej. Wspomnienia Sybiraka 1939-1956*, Wrocław 1993. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 30.
10. Z. K. Kawecka, *Do Anglii przez Syberię*, Wrocław 1994. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 25.
11. H. Kierska, *Kędy kazachski step*, Warszawa-Wrocław 1996. Nakład: 500 egz. - ark. wyd. 18.
12. [J. Kopeć], *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk polskich z rozmaitych not dorywczych sporządzony ... Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opracowali i wydali: A. Kuczyński i Z. Wójcik*, Warszawa-Wrocław 1995. Nakład: 1000 egz. - ark. wyd. 27.
13. Z. Librowicz, *Polacy w Syberii*, Wrocław 1993. Nakład: 300 egz. - ark. wyd. 20.
14. N. Lippóczy, *Zapiski z Gulagu*, Wrocław 1993. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 11.
15. W. Niezgoda-Górska, *Dosyć nam Sybiru, dosyć Kazachstanu*, Wrocław 1994. Nakład: 2000 egz. - ark. wyd. 24.
16. Z. Orłowska, *Tajgo, pamiętna tajgo*, Wrocław 1991. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 10.
17. L. Perepeczko, *W łagrach na "saratowskim szlaku". Wspomnienia*, Wrocław 1994. Nakład: 2000 egz. - ark. wyd. 19.
18. J. Prorok, *Skazani na zagładę. Wspomnienia z lat 1939-1945*, Wrocław 1992. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 19.
19. K. Rdułtowski, *Notatki z wygnania*, Warszawa-Wrocław 1996. Nakład: 700 egz. - ark. wyd. 21.
20. P. Świetlikowski, *Gulag Workuta. Raport oficera Armii Krajowej*, Warszawa-Wrocław. Nakład: 500 egz. - ark. wyd. 20.
21. A. Swoboda, *W stepach Kazachstanu. Wspomnienia z lat 1939-1946*, Wrocław 1993. Nakład: 3000 egz. - ark. wyd. 20.
22. Z. Wójcik, *Ignacy Domeyko. Litwa-Francja-Chile*, Warszawa-Wrocław 1996. Nakład: 1000 egz. - ark. wyd. 40.
23. Z. Wójcik, *Karol Bohdanowicz. Szkic do portretu badacza Azji*, Warszawa-Wrocław 1997. Nakład: 700 egz. - ark. wyd. 25.

O. ALBIN JANOCHA
OFM Cap

POD OPIEKĄ MATKI BOŻEJ

DANIEL BOČKOWSKI

JAK DISKLETA Z GNIAZD

PAWEŁ ŚWIETLIKOWSKI

GULAG WOKUTA

Raport oficera Armii Krajowej

KONSTANTY
RDUŁTOWSKI

NOTATKI Z WYGNANIA